

процесі навчально-виховної діяльності вищого навчального закладу: відхилення від заданих умов навчання чітко контролюються; підтримання самостійності в розробках, узагальненнях, висновках; стимулювання відповідальності і незалежності; стимулювання набуття нових знань, умінь і навичок; стійка увага до творчості особистості з боку одногрупників та викладачів.

Отже, на сучасному етапі розвитку та реформування вищих навчальних закладів важливим є гармонізація навчально-виховного процесу, гуманізація та оптимізація навчання, виховання гармонійної особистості, здатності до професійної реалізації з високим духовним креативним потенціалом, яка компетентно реагує на всі ситуації.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці теоретико-методичних засад використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій для розвитку професійної креативності практичних психологів, форм та методів саморозвитку креативних умінь та навичок майбутніх спеціалістів.

Список використаних джерел:

1. Березанская Н. Разработка системы психологического обследования и мониторинга универсальных умений в целях аттестации и подбора персонала / Н. Березанская и др. // Развитие личности. – 2002. – № 2. – С. 136–155.
2. Вишнякова Н. Ф. Психологические основы развития креативности в профессиональной акмеологии. - Автореф. дис. ... д-ра психол. наук / Вишнякова Н. Ф. – М., 1996. – 24 с.
3. Кукуленко-Лукиянец І.В. Психологічні засади особистісно-креативного підходу в навчанні студентів університету (на матеріалі іноземної мови) / І.В. Кукуленко-Лукиянец. -Автореф. дис. канд. психол. наук. – Ін-т педагогіки та психології проф. освіти АПН України. – К., 2003. – 22 с.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд "Знание", 1996. – 312 с.

Резюме. В статье анализируется понятие креативного процесса; рассмотрено понятие "креативная личность"; охарактеризованы основные качества будущего практического психолога; проанализированы особенности процесса развития креативного потенциала личности будущего практического психолога в условиях профессиональной подготовки.

Ключевые слова: креативность, креативная личность, творчество, креативный процесс, креативная компетентность, креативный потенциал.

Summary. The author analyzes the concept of creative pedagogical process, considers the concept "creative personality", describes the main qualities of the prospective specialist in social sphere, and analyzes peculiarities of forming creativeness of the future practical psychologists in the conditions of professional training.

Key words: creativity, personality, creative work, creative process, creative competence.

УДК 159.955: 159.9 – 051

А.П. АРТИМОВЕЦЬ, С.А. ЛИТВИНЕНКО

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ

Резюме. У статті розкрито теоретичні засади дослідження основних підходів до вивчення проблеми творчого мислення. Зазначено, що творче мислення – це мислення, результатом якого є відкриття принципово нового або вдосконаленого рішення того чи іншого завдання, пошук необхідних і нестандартних способів дій, через встановлення різноманітних зв'язків, комбінацій, аналогій, реконструкції із багатьох можливостей, синтезуючи і пов'язуючи елементи новим оригінальним шляхом..

Ключові слова: творче мислення, продуктивне мислення, репродуктивне мислення, креативність, креативне мислення, дивергентне мислення, конвергентне мислення.

Постановка проблеми. З урахуванням сучасних наукових досліджень можна стверджувати, що стрімкий розвиток нашого суспільства створює нові умови життєдіяльності, які вимагають швидкої екстраполяції досвіду та знань у русло практичного застосування. Адже саме зараз країні потрібні люди, що здатні приймати нестандартні рішення, які вміють творчо мислити та вміло і доцільно керувати своїми емоціями. Творче мислення допомагає створити нові ідеї, які є ціннісними для сучасного, переважаного інформаційним потоком, суспільства. Підвищення творчого потенціалу та стимулювання творчого мислення є важливими засадами функціонування повноцінної особистості.

Мета статті: проаналізувати основні підходи до проблеми розвитку творчого мислення особистості.

Виклад основного матеріалу. Дослідження особистості в контексті творчого розвитку переважно втілюється у сфері психології творчості (Н. І. Булка, О. І. Кульчицька, В. О. Моляко, Л. Г. Чорна та ін.). Проблема виявлення творчого мислення охоплює великий спектр психологічних досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Слід зазначити вагомий внесок в аналіз цих досліджень вітчизняних науковців, зокрема І. В. Воронюк, Н. М. Макаренко, Л. А. Мойсеєнко, В. О. Моляко, В. В. Рагозіна та інші. Я. О. Пономарьов, наголошував на тому, що мислення завжди є творчим, оскільки виникає в ситуаціях задач, для розв'язання яких

у суб'єкта немає готових засобів. Мислення людини не лише відображає світ, але й творить його, воно необхідне для пізнання існуючої реальності і для створення чогось нового, раніше невідомого [6, с. 305].

Як зазначає Л. А. Мойсеєнко, мислення є предметом дослідження багатьох наук: філософії, соціології, логіки, фізіології, кібернетики, психології, педагогіки тощо., проте специфіка його психологічного вивчення полягає в тому, що психологія вивчає процес мислення конкретної людини і охоплює своїм аналізом той його бік, від якого абстрагуються теорія пізнання й логіка [1; 3]. Також слід зазначити, що існують численні психологічні підходи і теорії щодо пояснення природи і походження мислення (історичний, діяльнісний, генезисний, механістичний, теологічний, цілісний, системний, особистісно-мотиваційний тощо). Детальний аналіз цих підходів здійснено у працях Л. А. Мойсеєнко, Н. М. Макаренко, В. О. Моляко.

Дослідження творчого мислення в зарубіжній психології проводилося відомими психологічними школами і течіями, які пояснювали його через систему концептуальних схем і понять. Серед них варто виділити Вюрцбургську школу (О. Зельц, О. Кольпе, К. Марбе); гештальтпсихологію (М. Вертгеймер, К. Дункер, В. Келер, К. Кофка, Н. Майер, Л. Секей); теорії бісоціації мислення і біхевіоризм (У. Торндайк, Д. Уотсон, С. Холл); психоаналіз (З. Фрейд, К. Юнг); емпіричну суб'єктивну психологію тощо. Як зазначає Л. А. Мойсеєнко, активні дослідження творчого мислення у вітчизняній психології здійснювалися під керівництвом С.Л. Рубінштейна та О. М. Леонтьєва.

Праці С. Л. Рубінштейна, Л. І. Анциферової, А. В. Брушлінського, О. М. Матюшкіна, К. О.Абульханової- Славської, Ю. А. Самаріна присвячені вивченню свідомої ланки у творчій діяльності. Вважаючи, що мислення виникає із проблемної ситуації і спрямоване на її розв'язання, автори роблять акцент на процесуальній стороні безперервної взаємодії суб'єкта з об'єктом [5]. У свою чергу, О. М. Леонтьєв, Я. О.Пономарьов, Ю. Б. Гіппенрейтер вивчали механізми здогадки, поділяючи процес розв'язання творчих задач на два етапи: знаходження адекватного принципу розв'язання і його застосування. При цьому перший етап вважався найбільш творчим.

Слід відзначити важливий внесок українських психологів (В. В. Клименка, А. Б. Коваленко, Г.С. Костюка, О. І. Кульчицької, І. Т. Кучерявого, С. Д. Максименка, В. О. Моляко, В. А. Роменця, М. Л. Смульсон та ін.) у розробку теорії творчого мислення, зокрема і в руслі професійної діяльності. Історичний розвиток проблематики творчого (креативного) мислення проаналізувала і інтегрувала Н. М. Макаренко, виділивши три його етапи: імпліцитний (з античності до кінця XIX ст.), на якому формується уявлення про природу творчості, розглядаються закономірності процесів мислення, що відповідають принципам наукового детермінізму; експліцитний (кінець XIX – 80-ті рр. XX ст.), який складався з інкубаційного періоду розвитку творчості та номінаційного, під час якого з'явився термін «креативність»; рефлексивний (90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.), пов'язаний з осмисленням та узагальненням результатів дослідження креативності, креативного мислення, перспектив розвитку. Відтак, історичний розвиток проблеми творчого мислення зазнав якісних змін і на сучасному етапі перебуває в інтегральній позиції, поєднуючи в собі всі попередні відкриття, намагаючись створити при цьому цілісну картину даного психічного явища.

Аналіз поняття «творче мислення» у сучасній науці відображає низку підходів і напрямів. Так, у психології творчості вживаються поняття «продуктивне (творче) мислення» і «репродуктивне (відтворююче) мислення». Учені П. П. Блонський, О. М. Матюшкін, Н. О. Менчинська, Я. О. Пономарьов, В. Н. Пушкін, О.О. Тихомиров та ін. поділяють мислення на два види: продуктивне і репродуктивне [6]. Умовою виникнення продуктивного мислення є наявність ситуацій, які сприяють усвідомленню потреби у відкритті нових знань та стимулюють високу активність суб'єкта. Новизна проблеми визначає своєрідність шляху її виконання: включення евристик, пошук проблем, тощо. У результаті продуктивного мислення відбувається формування психічних новоутворень – системи зв'язків, нових форм психічної саморегуляції, властивостей особистості, що характеризує крок у розумовому розвитку.

Отже, продуктивне мислення характеризується високою новизною продукту, своєрідним процесом його створення й істотним впливом на розвиток особистості. Воно забезпечує реальний рух до нових знань. У свою чергу, З. І. Калмикова [2] вважає, що у продуктивному мисленні вченого, який відкриває нові закони світу, і продуктивному мисленні учня, що відкриває будь-що для себе, існують ті ж самі загальні психологічні закономірності. Різними є умови пошуків і рівень мисленнєвої діяльності, що призводить до відкриття. Тому мислення учня вважається продуктивним, а вищий ступінь розумової діяльності вченого, в результаті якої відкриваються принципово нові знання, творчим. Репродуктивне мислення має не менш важливе значення у творчій діяльності людини, завдяки йому вирішуються завдання знайомої суб'єкту структури. А.В. Брушлінський, як стверджує Н. М. Макаренко, виступає проти розподілу мисленнєвої діяльності на репродуктивну і продуктивну, вважаючи мислення завжди творчим, хоча творчий процес не може бути зведений до мисленнєвого.

Усі терміни на зразок «творче» і «репродуктивне» мислення, на думку М. Л. Смульсон, є зайвими, оскільки мислення як діяльність і як процес – завжди самостійний пошук і відкриття людиною суттєво нового. З психологічної точки зору можна узагальнено розглядати і відкриття нового для конкретного індивіда, і відкриття нового для всього людства, оскільки нове, невідоме, шукане, яке відкриває людина в процесі мислення, є таким тільки відносно вихідних (попередніх) стадій мисленнєвого процесу, лише частково виводиться з них і завжди зберігає з ними генетичний зв'язок.

І. О. Морозова у своїх дослідженнях засвідчує, що автори багатьох досліджень, проведених у США, поділяють точку зору Гізеліна, що різниця між творчою й нетворчою діяльністю залишається зовсім

суб'єктивною. Відповідно до даної точки зору, будь-яке мислення є пошук й відкриття істотно нового, тому немає підстав розділяти розумову діяльність на репродуктивну й продуктивну [4].

Отже, здійснений аналіз дає підстави вважати, що творче мислення виступає синонімом продуктивного, крім того, творче мислення включає в себе як продуктивну (нешаблонну продуктивну), так і репродуктивну (стереотипну, шаблонну) функцію. Воно створює щось, нове, спираючись на попередній досвід.

Важливим здобутком для розуміння творчого мислення є дослідження В. О. Моляко [5]. Розглядаючи поняття конструктивного мислення, він вважає його завжди творчим. Як зазначає Т. М. Третяк, конструктивне мислення спрямоване на відображення, вивчення, дослідження наявної ситуації, стану речей, що підлягають розумінню, – взагалі актуальної інформаційної структури – на основі структурно-функціонального аналізу елементів цієї системи у їх взаємодії – з метою її трансформації (перетворення) відповідно до зовнішніх і внутрішніх умов. В основі конструктивного мислення лежить система КАРУС за В. О. Моляко, що означає: комбінування, аналогії, реконструювання, універсальність, випадкові підставки, тобто основні стратегії, якими можна охарактеризувати діяльність конструктора, творчу діяльність.

Вектор розвитку конструктивного мислення школярів спрямований від матеріалізації задуму, розробленого іншими, до самостійної постановки проблеми; від ситуативного застосування певних засобів конструкторської діяльності до стратегіальної організації мислення; від суб'єктивної новизни до об'єктивної.

Термін «креативне мислення» використовується в контексті прояву або характеристики креативності як такої (І. Н. Булка, В. М. Дружинін, Е. Ландау, Н. М. Макаренко, Н. І. Пов'якель, О. Є. Тунік) [7,8]. Його почали використовувати з виникненням тестів креативності Дж. Гілфорда, П. Торренса, тому поняття «креативність», по суті є синонімом поняття «креативне мислення». Розумінню самої креативності присвячено досить багато досліджень, зокрема роботи І. В. Воронюк, Н. М. Макаренко, В. В. Рагозіної висвітлюють стан вивчення проблеми креативності в сучасній психології творчості. За визначенням у психологічному словнику креативність – це здатність, або творча здібність, або риса особистості породжувати багато різноманітних оригінальних ідей у нерегламентованих умовах діяльності; креативність у вузькому значенні слова – це «дивергентне мислення» – «як вид мислення, який іде в різних напрямках», спрямований на пошук інноваційних шляхів, нестандартних ідей, в протиположності «конвергентному мисленню» – лінійному, логічному (дискурсивному) мисленню, яке передбачає одне-єдине правильне вирішення проблеми (Дж. Гілфорд, А. Г. Грецов, П. Торренс, Ф. Вільямс); креативність у широкому значенні слова – це творчі інтелектуальні здібності, тощо (Ф. Баррон, М. Уаллах).

Узагальнюючи результати аналізу наукової літератури можна стверджувати, що під творчим мисленням вчені розуміють: продуктивне мислення (П. П. Блонський, З. І. Калмикова, Я. О. Пономарьов, Дж. Пойа, В. Н. Пушкін, В. В. Рагозіна, М. Л. Смульсон, О. О. Тихомиров); конструктивне мислення (В. О. Моляко); креативне мислення (Н. І. Булка, Е. Ландау, Н. М. Макаренко, Н. І. Пов'якель, Н. І. Череповська, Л. І. Шрагіна).

Теоретичні дослідження Н. М. Макаренко засвідчили, що креативне мислення є синонімом «творчого мислення», тому, на її думку, розповсюджена позиція про продуктивність, творчий характер мислення призвела до відсутності у деяких психологічних словниках та підручниках визначення поняття «творче мислення». Крім того, на думку Н. М. Макаренко, потрібно розрізняти поняття «творче мислення» (як процес створення чогось нового на певних етапах); «продуктивне» (як наявність результату процесу мислення); «евристичне» (як специфічність розумового пошуку); «дивергентне» (як здатність генерувати велику кількість ідей з одного джерела інформації) [1]. Дослідження В. В. Рагозіної також підтвердили, що у вітчизняній психології, зокрема в радянській, поняття креативності розглядається як синонім поняття творчості, в свою чергу продуктивне мислення (синонім творче, евристичне, креативне мислення).

Результати теоретичного дослідження: здійснений нами аналіз засвідчив, що творче мислення виступає синонімом продуктивного, креативного, дивергентного, евристичного, конструктивного мислення. При цьому творче мислення вміщує в собі як продуктивну (нешаблонну продуктивну, дивергентну, асоціативну), так і репродуктивну (стереотипну, шаблонну, конвергентну) функцію. Звісно, даний інтегральний аналіз не є кінцевим висновком щодо розуміння «творчого мислення» і повністю об'єктивним у запропонованих функціях творчого мислення. Роботу в цьому напрямку необхідно продовжувати. При аналізі творчого мислення також важливо врахувати його структуру, тобто з яких компонентів воно складається, зокрема до особливостей творчого мислення належать: швидкість, гнучкість, оригінальність, деталізація мислення, що в повній мірі відображає творчий процес особистості.

Творче мислення проявляється у таких когнітивно-інтелектуальних характеристиках, як: швидкість (продуктивність), гнучкість, оригінальність, деталізація (розробленість).

Висновки та перспективи подальшого дослідження: творче мислення дозволяє досягати ситуацію цілісно, не спираючись на чіткі логічні ланцюжки, оригінально кодувати інформацію за допомогою абстрактних символів, яскраво і насичено передавати будь-який зміст інформації. Це ще раз засвідчує і підтверджує необхідність вивчення творчого мислення саме в контексті професійної підготовки майбутніх психологів, адже професійна діяльність психолога вимагає постійної творчості, новаторства, постійного вдосконалення і пошуку нових ідей.

Список використаних джерел:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания [Текст] / Б.Г. Ананьев - СПб.: Питер, 2001. - 272 с.
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 320 с.

3. Вертгеймер М. Продуктивне мислення [Текст] / М.Вертгеймер. - М.: Прогрес, 1987. - 336 с.
4. Кашапов М.М. Психология творческого мышления профессионала [Текст] / М.М.Кашапов. - М.: ПерСЭ, 2006. - 640 с.
5. Моляко В. А. Творческая конструкторология (пролегомены) / В. А. Моляко. – К. : Освіта України, 2007. – 388 с.
6. Сторож О. В. Теоретико-методологічний аналіз основних підходів до вивчення творчого мислення особистості / О. В. Сторож // Актуальні проблеми психології : проблеми психології творчості : зб. наук. праць / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – Т. 12, вип. 6. – С. 304–312.

Резюме. В статье раскрыты теоретические принципы исследования основных подходов к изучению проблемы творческого мышления. Отмечено, что творческое мышление - это мышление, результатом которого является открытие принципиально нового или усовершенствованного решения того или другого задания, поиск необходимых и нестандартных способов действий, через установление разнообразных связей, комбинаций, аналогий, реконструкций из многих возможностей, синтезируя и связывая элементы новым оригинальным путем. Творческое мышление направлено на создание новых идей.

Ключевые слова: творческое мышление, производительное мышление, репродуктивное мышление, креативность, креативное мышление, дивергентное мышление, конвергентное мышление.

Summary. Theoretical principles of research of the basic going are exposed near the study of problem of the creative thinking. It is marked that the creative thinking is thinking the result of that is opening fundamentally new or improved decision of that or other task, search of necessary and non-standard methods of actions, through establishing various connections, combinations, analogies, reconstructions from many possibilities, synthesizing and binding by elements a new original way. The creative thinking is sent to creation of new ideas.

Key words: creative thinking, productive thinking, reproductive thinking, creativity, креативне thinking, divergence thinking, convergence thinking.

УДК 371.125:371.135

К.В. БАБАК

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У ПРАКТИЦІ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ

Резюме. У статті розглядаються особливості психологічного супроводу професійного розвитку особистості в умовах діяльності психологічної служби професійного навчального закладу. Аналізуються організаційні засади роботи психологічної служби навчального закладу.

Ключові слова: професійний розвиток особистості, психологічна служба.

Постановка проблеми. Проблема професійного розвитку особистості знаходиться на перетині двох визначальних напрямів сучасної психологічної науки – психології розвитку та психології життєвого шляху особистості, і цілком обґрунтовано посідає особливе місце серед інших психологічних досліджень. Особливістю означеної проблематики є: врахування онтогенетичних закономірностей розвитку особистості, що складає її процесуальний аспект; розуміння того факту, що етап професіоналізації особистості безпосередньо пов'язаний із побудовою власного життєвого проекту, вибору спрямованості власної життєвої активності, що складає змістовний, сутнісний аспект проблеми. Продуктивний психологічний супровід професійної освіти можливий за умови створення психологічної служби в професійному навчальному закладі, здійсненні постійного моніторингу професійного розвитку (І.В.Дубровина [3], Е.І.Рогов [6], Ю.В.Суховершина [7], Т.В.Демидова [8] та ін.) . Він повинен стати обов'язковою складовою особистісно-орієнтованого соціально-професійного виховання.

Мета статті - проаналізувати організаційні засади роботи психологічної служби навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. За даними літературних джерел, передумовами виникнення вітчизняної психологічної служби були перші спроби практичного використання психології у навчанні та вихованні дітей, відомі як педологія. Початок розвитку шкільної психологічної служби нерозривно пов'язаний з іменами таких вчених, як А.Г.Асмолов [1], Л.С.Виготський [2], І.В.Дубровина [3], Д.Б.Ельконін [5] та ін.

Поява психологічної служби в Україні пов'язана із прийняттям Закону України про освіту (№ 1060-ХІІ від 23 травня 1991 року) [52], згідно якого у закладах освіти були введені посади практичних психологів. У січні 1991 року на базі Науково-дослідного Інституту психології було створено науково-методичний центр психологічної служби освіти України (В.Г.Панок). Надалі її діяльність регламентувалася документами МОН України, що складають нормативне забезпечення діяльності психологічної служби [10]. У липні 1998 р. Міністерство освіти України спільно з Академією педагогічних наук України створили Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи як наукову установу Академії педагогічних наук України і як головну організацію психологічної служби системи освіти України (Л.Є. Бегеза, Л.І. Гриценко, Н.П. Демидюк, Л.І.Зуб, Т.Д. Ілляшенко [4] та ін.).

Національна соціально-психологічна служба є основою загальнодержавної системи охорони психічного здоров'я населення України. Вона виконує дорадчі та експертні функції в усіх державних і територіальних